

„Przysłowia w (aktualnych) podręcznikach do nauki języka niemieckiego.”

1. Wybór przysłów języka niemieckiego do nauki w szkole: „Wer die Wahl hat, hat die Qual”.

Przysłowia cieszyły się zawsze wielką popularnością o czym świadczą liczne zbiory przysłów różnych autorów np. J. Agricola, M. Luther, S. Franek, M. Sailer i inni, które dają możliwość poznania ogromnego zbioru niemieckich przysłów. Nie ma sensu uczyć się ich wszystkich, Niemcy też wszystkich nie znają i nie wykorzystują. Problem tkwi w ustaleniu, które przysłowia są z tej masy najbardziej popularne i przydatne. Trudność sprawia dodatkowo fakt, że autorzy zawsze zachęcają do sięgnięcia po ich książki, gdyż jak piszą zawierają one przysłowia aktualne i ogólnie znane. J. Grzybek przeprowadził badania nad zbiorem Freya i okazało się, że tylko 30% z 275 przysłów jest ogólnie znane (Baur; Chlost 1996:20).

Jakimi kryteriami należy się kierować? Baur, Chlost i Grzybek analizowali przysłowia pod kątem popularności i stworzyli listę 57 najbardziej popularnych przysłów (Baur; Chlost 1996:22). Jednak bynajmniej nie narzucam tej listy jako obowiązującej dla maturzystów. Myślę, że jeżeli nauczyciel uzna, że inne przysłowia są również ciekawe, to oczywiście może je również wprowadzić na lekcji. Problem stanowi także odpowiedź na pytanie, które przysłowie uczniowie powinni bezwzględnie znać.

W ostatnich latach ukazało się bardzo dużo podręczników do nauki języka niemieckiego. Z jednej strony ta sytuacja bardzo cieszy, gdyż mamy duży wybór, ale z drugiej strony przysparza nauczycielom problemów związanych z wyborem. Dokonałam analizy podręczników pod względem występowania w nich przysłów w języku niemieckim. Wyniki moich badań stanowią odpowiedź na cztery pytania:

- 1) Czy w podręcznikach do nauki języka niemieckiego występują przysłowia?
- 2) W jaki sposób są one przedstawione uczącym się?
- 3) Jakiej tematyki dotyczą?
- 4) Czy wybór przysłów wg autorów podręczników zgadza się z listą Baura, Chlost i Grzybka?

2. Występowanie przysłów w podręcznikach.

Podręczniki, które zbadałam podzieliłam na dwie grupy:

- 1) podręczniki przeznaczone dla Polaków,
- 2) podręczniki przeznaczone dla szerokiej grupy ludzi różnych narodowości, którzy chcą się uczyć języka niemieckiego.

a)

Tytuły podręczników z grupy a)	Liczba przysłów znalezionych w poszczególnych podręcznikach
"Anfang und Fortschritt" 1. Teil 1 2. Teil 2	6 0
"der, die, das" 3. Lehrbuch für die 5. Klasse 4. Arbeitsbuch für die 5. Klasse 5. Lehrbuch für die 6. Klasse 6. Arbeitsbuch für die 6. Klasse 7. Lehrbuch für die 7. Klasse 8. Arbeitsbuch für die 7. Klasse 9. Lehrbuch für die 8. Klasse 10. Arbeitsbuch für die 8. Klasse	0 0 1 0 11 1 0 0
11. "Deutsch für Kinder"	0
12. "Deutsch mal anders 3" 13. "Deutsch mal anders 4" 14. "Deutsch mal anders 5" 15. "Deutsch mal anders 6"	4 3 5 5
"Lernt mit uns" 16. Lehrbuch für die 1. Klasse 17. Lehrbuch für die 2. Klasse 18. Lehrbuch für die 3. Klasse 19. Lehrbuch für die 4. Klasse	2 7 0 0
Liczba badanych podręczników: 19	Liczba przysłów znalezionych we wszystkich wymienionych podręcznikach: 45

b)

Tytuły podręczników z grupy b)	Liczba przysłów znalezionych w poszczególnych podręcznikach
"Blick" Band 1 1. Arbeitsbuch 2. Lehrbuch	0 0
"Das Deutschbuch" 3. Band 1 4. Band 2	0 0
"Das Deutschmobil" 5. Lehrbuch 1 6. Arbeitsbuch 1 7. Lehrbuch 2	0 0 0 0

8.Arbeitsbuch 2	0
9.Lehrbuch 3	0
10.Arbeitsbuch 3	
"Deutsch aktiv Neu"	
11. Lehrbuch 1A	0
12. Arbeitsbuch 1 A	0
13. Lehrbuch 1B	0
14. Arbeitsbuch 1B	0
15. Lehrbuch 1 C	2
16. Arbeitsbuch 1 C	0
"Deutsch für junge Leute"	
17. Band 1	0
18. Band 2	0
19. Band 3	0
"Deutsch konkret"	
20. Lehrbuch 1	0
21. Arbeitsbuch 1	0
22. Lehrbuch 2	0
23. Arbeitsbuch 2	0
24. Lehrbuch 3	0
25. Arbeitsbuch 3	0
"Deutsch mit Peter und Paul"	
26. Lesebuch Band 1	0
27. Arbeitsbuch Band 1	0
28. Lesebuch Band 2	0
29. Arbeitsbuch Band 2	0
30. Lesebuch Band 3	0
31. Arbeitsbuch Band 3	0
"Deutsch unsere Sprache"	
32. Der Kompaktkurs 1	0
33. Der Kompaktkurs 2	0
"Fremde Sprache Deutsch"	
34. Kursbuch Teil 1	4
35. Arbeitsbuch Teil 1	0
36. Kursbuch Teil 2	9
37. Arbeitsbuch Teil 2	1
38. Kursbuch Teil 3	11
39. Arbeitsbuch Teil 3	0
40. "Grundkurs Deutsch"	0
"Hallo, Peter – wir lernen Deutsch"	
41.Lehrbuch 1	0
42. Arbeitsbuch 1	0
43. Lehrbuch 2	0
44. Arbeitsbuch 2	0
"Klick klack"	
45. Teil 1	0
46. Teil 2	0
"Lehrziel Deutsch"	
47. Grundstufe 1	0
48. Grundstufe 2	0
49. "Mina und Otto"	0

50. "Mit uns leben" Teil 2	9
"Pingpong" 51. Deutschbuch 1 52. Arbeitsbuch 1 53. Deutschbuch 2 54. Arbeitsbuch 2 55. Deutschbuch 3 56. Arbeitsbuch 3	0 0 0 0 4 0
"Sag mal" 57. Band 1 58. Band 2	0 0
"Schritt für Schritt" 59. Teil 1 60. Teil 2 61. Teil 3	0 0 0
"sowieso" 62. Kursbuch 1 63. Arbeitsbuch 1 64. Kursbuch 2 65. Arbeitsbuch 2	0 0 0 0
"Sprachbrücke" 66. Handbuch 1 67. Arbeitsbuch 1 68. Handbuch 2 69. Arbeitsbuch 2	12 0 3 10
"Themen neu" 70. Kursbuch 1 71. Arbeitsbuch 1 72. Kursbuch 2 73. Arbeitsbuch 2 74. Kursbuch 3 75. Arbeitsbuch 3	3 0 0 0 0 0
"Wer? Wie? Was?" 76. Schülerbuch 1 77. Schülerarbeitsheft 1 78. Schülerbuch 2 79. Schülerarbeitsheft 2 80. Schülerbuch 3 81. Schülerarbeitsheft 3	0 0 0 0 0 0
Liczba badanych podręczników: 81	Liczba przysłów znalezionych we wszystkich wymienionych podręcznikach: 68

W 100 podręcznikach znalazłam w sumie 113 przysłów, czyli teoretycznie jedna książka zawiera 1,13 przysłów. Niestety rzeczywistość pokazuje, że rzadko który podręcznik zawiera przysłowia. Tylko 3 książki zawierają powyżej 10 przysłów: „*Sprachbrücke*” Handbuch 1 (12); „*Fremde Sprache Deutsch*” Kursbuch 3 (11) i „*der, die, das*” dla klasy 7 (11). W pozostałych podręcznikach, w których występuje minimum jedno przysłowie, znalazłam 79

przysłów. Gdybym zbadała podręczniki z drugiej grupy osobno (przeznaczone dla osób różnej narodowości) to wnioski byłyby następujące: polscy autorzy wprowadzają do nauki języka niemieckiego zdecydowanie więcej przysłów.

Uogólniając wyniki dla grupy drugiej: 79% podręczników nie zawiera żadnego przysłowia; 21% podręczników zawiera jedno przysłowie.

To pozwala przypuszczać, że większość autorów podchodzi z dystansem do przysłów. Być może są oni zbyt słabo poinformowani o ich dydaktyczno – wychowawczej roli na lekcji i ich popularności w zastosowaniu w literaturze, polityce, reklamie i wszelkich masmediach.

5. Lista podręczników, w których spotkałam przysłowia.

Tylko w 21 podręczników na 100 zanalizowanych znalazłam przysłowia. Oto ich lista i występujące w nich przysłowia:

	Tytuł podręcznika	Znalezione przysłowie
1.	"Anfang und Fortschritt" Teil I	1. Aller Anfang ist schwer (S.23) 2. Wie du mir, so ich dir (S.31) 3. Fleiß bringt Brot, Faulheit Not (S.48) 4. Hunger ist der beste Koch (S.66) 5. Nach dem Sonntag kommt der Montag (S.230) 6. Nach dem Regen kommt Sonnenschein (S.243)
2.	"der, die, das" Lehrbuch für die 6. Klasse	1. Hunger ist der beste Koch (S.51)
3.	"der, die, das" Lehrbuch für die 7. Klasse	1. Norden, Süden, Osten, Westen - zu Hause ist's am besten (S.9) 2. Man soll die Feste feiern, wie sie fallen (S.23) 3. Besser vorbeugen, als heilen (S.34) 4. Reisen macht klug (S.45) 5. Andere Länder, andere Sitten (S.57) 6. Was sich liebt, neckt sich (S.69) 7. Keine Rose, ohne Dornen (S.44) 8. Kleine Kinder, kleine Sorgen – große Kinder, große Sorgen. (S.78) 9. Erfahrung ist ein langer Weg (S.78) 10. Liebe und Verstand gehen selten Hand in Hand (S.78) 11. Böse Menschen haben keine Lieder (S.78)
4.	"der, die, das" Arbeitsbuch für die 7. Klasse	1. Was sich liebt, neckt sich (S.112)
5.	"Deutsch aktiv Neu" Lehrbuch 1 C	1. Hunger ist der beste Koch (S.42) 2. Viele Köche verderben den Brei (S.42)
6.	"Deutsch mal anders 3"	1. Wer die Wahl hat, hat die Qual (S.43) 2. Es ist nicht alle Tage Sonntag (S.103) 3. Eile mit Weile (S.160) 4. Reisen macht klug (S.172)
7.	"Deutsch mal anders 4"	1. In einem gesunden Leib, wohnt ein gesunder Geist (S.50)

		<p>2. Es ist nicht alle Tage Sonntag (S.75)</p> <p>3. Quäle nicht ein Tier zum Scherz, denn es fühlt wie du den Schmerz (S.120)</p>
8.	"Deutsch mal anders 5"	<p>1. Allen Leuten recht getan, ist eine Kunst, die niemand kann (S.6)</p> <p>2. Sich selbst besiegen, ist der größte Sieg (S.58)</p> <p>3. Man muss die Feste feiern, wie sie fallen (S.108)</p> <p>4. Andere Länder, andere Sitten (S.117)</p> <p>5. Die Absicht ist die Seele der Tat (S.234)</p>
9.	"Deutsch mal anders 6"	<p>1. Kleine Kinder, kleine Sorgen – große Kinder, große Sorgen (S.15)</p> <p>2. Ein gutes Gewissen ist ein sanftes Ruhekissen (S.23)</p> <p>3. Große Ereignisse werfen ihre Schatten voraus (S.51)</p> <p>4. Der Ton macht die Musik (S.113)</p> <p>5. Durch Worte allein kommt es nicht zur Freundschaft (S.122)</p>
10.	"Fremde Sprache Deutsch" Kursbuch Teil 1	<p>1. Essen und Trinken hält Leib und Seele zusammen (S.128)</p> <p>2. Der Appetit kommt beim Essen (S.128)</p> <p>3. Der Mensch ist, was er isst (S.128)</p> <p>4. Ein voller Bauch studiert nicht gern (S.128)</p>
11.	"Fremde Sprache Deutsch" Kursbuch Teil 2	<p>1. Man soll den Tag nicht vor dem Abend loben (S.112)</p> <p>2. Erst höre dann sage (S.112)</p> <p>3. Jedermanns Freund ist niemandes Freund (S.112)</p> <p>4. Der Wein erfreut des Menschen Herz (S.208)</p> <p>5. Im Wein liegt Wahrheit (S.208)</p> <p>6. Viel Trinken löscht den Durst nicht (S.208)</p> <p>7. Rasche Trinker vertragen nicht viel (S.208)</p> <p>8. Bier nährt, Wein zehrt (S.208)</p> <p>9. Ein Gläschen in Ehren muss niemand verwehren (S.208)</p>
12.	"Fremde Sprache Deutsch" Arbeitsbuch Teil 2	<p>1. Geld macht nicht glücklich (S.37)</p>
13.	"Fremde Sprache Deutsch" Lehrbuch Teil 3	<p>1. Arbeit macht das Leben süß (S.73)</p> <p>2. Wer nicht arbeitet, soll auch nicht essen (S.73)</p> <p>3. Verbotene Früchte schmecken süß (S.73)</p> <p>4. Probieren geht über Studieren (S.73)</p> <p>5. Wer alles haben will, bekommt nichts (S.73)</p> <p>6. Erst sehen, dann verstehen (S.73)</p> <p>7. Erfahrung macht den Meister (S.73)</p> <p>8. Was neu ist, das ist angenehm, was alt ist, das ist unbequem (S.73)</p> <p>9. Gute Ärzte sind oft schlechte Patienten (S.73)</p> <p>10. Ein Unglück kommt selten allein (S.73)</p> <p>11. Die Gedanken sind frei (S.73)</p>
14.	"Lernt mit uns" Lehrbuch für die 1. Klasse	<p>1. Aller Anfang ist schwer (S.213)</p> <p>2. Morgen, morgen nur nicht heute sagen alle faulen Leute (S.281)</p>
15.	"Lernt mit uns" Lehrbuch für die 2. Klasse	<p>1. Arbeit schändet nicht (S.55)</p> <p>2. Dem Glücklichen schlägt keine Stunde (S.55)</p> <p>3. Es ist nicht alle Tage Sonntag (S.55)</p> <p>4. Wer gern gibt, fragt nicht lange (S.74)</p> <p>5. Viele Hände machen der Arbeit schnell ein Ende (S.74)</p> <p>6. Von nichts kommt nichts (S.74)</p>

		7. Es ist noch kein Meister vom Himmel gefallen (S.128)
16.	"Mit uns leben" – Teil 2	1. Geld stinkt nicht (S.150) 2. Wer den Pfennig nicht ehrt, ist des Talers nicht wert (S.150) 3. Geld wie Heu haben (S.150) 4. Geld macht nicht glücklich (S.150) 5. Geld regiert die Welt (S.150) 6. Ein goldener Schlüssel öffnet alle Türen (S.150) 7. Spare in der Zeit, dann hast du in der Not(S.151) 8. Geld verdirbt den Charakter (S.151) 9. Erst kommt das Fressen, dann kommt die Moral (S.151)
17.	"Pingpong" Deutschbuch 3	1. Man soll den Tag nicht vor dem Abend loben (S.154) 2. Ein Unglück kommt selten allein (S.154) 3. Es ist noch kein Meister vom Himmel gefallen (S.154) 4. Dem Glücklichen schlägt keine Stunde(S.154)
18.	"Sprachbrücke" Handbuch Teil 1	1. Eile mit Weile (S.39) 2. Zeit ist Gold (S.39) 3. Morgen, morgen nur nicht heute sagen alle faulen Leute (S.41) 4. Norden, Süden, Osten, Westen - zu Hause ist's am besten (S.89) 5. April, April, kann machen was er will (S.92) 6. Erst die Arbeit, dann das Vergnügen (S.102) 7. Man muss die Feste feiern, wie sie fallen (S.102) 8. Hunger ist der beste Koch (S.118) 9. Essen und Trinken hält Leib und Seele zusammen (S.118) 10. Der Ton macht Musik (S.191) 11. Liebe macht blind (S.205) 12. Eine Sprache ist ein Leben, zwei Sprachen sind zwei Leben (S.207)
19.	"Sprachbrücke" Handbuch Teil 2	1. Norden, Süden, Osten, Westen - zu Hause ist's am besten (S.82) 2. Fremde Sprachen öffnen eine neue Welt (S.82) 3. Man soll nichts über's Knie brechen (S.24)
20.	„Sprachbrücke“ Arbeitsbuch Teil 2	1. Kühl ist der Kopf, der Fuß ist warm, das macht den reichsten Doktor arm (S.42) 2. Lange Haare - Kurzer Verstand (S.42) 3. Schönheit muss leiden (S.42) 4. Lieber krank feiern, als gesund arbeiten (S.65) 5. Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm (S.126) 6. Wenn es dem Esel zu wohl ist, tanzt er auf dem Eis (S.126) 7. Wenn die Katze das Haus verlässt, tanzen die Mäuse (S.126) 8. Den letzten beißen die Hunde (S.126) 9. Die großen Fische fressen die kleinen (S.126) 10. Ein blindes Huhn findet auch ein Korn (S.126)
21.	"Themen neu" Kursbuch 1	1. Besser reich und gesund, als arm und krank (S.69) 2. Gesundheit ist das höchste Gut (S.69) 3. Die Stirne kühl, die Füße warm, das macht den reichsten Doktor arm (S.69)

Analizując podręczniki pod kątem występowania w nich przysłów wypada stwierdzić, że mała ilość przysłów występuje w podręcznikach oraz, że równe są upodobania autorów. Dokładniejsze dane to:

- znalazłam 113 przysłów w 100 różnych podręcznikach,

- jedno przysłowie „*Hunger ist der beste Koch*” znalazłam w 4 różnych podręcznikach,
- 3 przysłowia: „*Norden, Süden, Osten, Westen – zu Hause ist’s am besten*”; „*Man muss die Feste feiern, wie sie fallen*” i „*Es ist nicht alle Tage Sonntag*”, występują w różnych podręcznikach,
- 14 przysłów występuje w 2 różnych podręcznikach to:
 1. *Aller Anfang ist schwer.*
 2. *Eile mit Weile.*
 3. *Reisen macht klug.*
 4. *Andere Länder, andere Sitten.*
 5. *Kleine Kinder, kleine Sorgen – große Kinder, große Sorgen.*
 6. *Morgen, morgen nur nicht heute sagen alle faulen Leute.*
 7. *Es ist noch kein Meister vom Himmel gefallen.*
 8. *Der Ton macht die Musik.*
 9. *Man soll den Tag nicht vor dem Aben loben.*
 10. *Unglück kommt selten allein.*
 11. *Dem Glücklichen schlägt keine Stunde.*
 12. *Geld macht nicht glücklich.*
 13. *Was sich liebt, neckt sich.*
 14. *Essen und Trinken hält Leib und Seele zusammen.*

Autorzy podręczników, którzy chcą zamieścić w swoich książkach przysłowia zadają sobie zapewne pytanie, które niemieckie przysłowia powinni poznać obcokrajowiec. Pomocna przy tym może być właśnie lista Baura, Chlosta i Grzybka.

1. *Wer A sagt, muss auch B sagen.*
2. *Man ist so alt, wie man sich fühlt.*
3. *Aller Anfang ist schwer.*
4. *Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm.*
5. *Erst die Arbeit, dann das Vergnügen.*
6. *Aufgeschoben ist nicht aufgehoben.*
7. *Ausnahmen bestätigen die Regel.*
8. *Doppelt hält besser.*
9. *Wie du mir, so ich dir.*
10. *Eigenlob stinkt.*
11. *Einmal ist keinmal.*
12. *Ende gut, alles gut.*
13. *Man muss die Feste feiern, wie sie fallen.*
14. *Ohne Fleiß kein Preis.*
15. *Gegensätze ziehen sich an.*
16. *Geld allein macht nicht glücklich.*
17. *Gelegenheit macht Diebe.*
18. *Über den Geschmack lässt sich nicht streiten.*
19. *Frisch gewagt ist halb gewonnen.*
20. *Wie gewonnen, so zerronnen.*
21. *Es ist nicht alles Gold, was glänzt.*
22. *Wer anderen eine Grube gräbt, fällt selbst hinein.*

23. *Eine Hand wäscht die andere.*
24. *Was du heute kannst besorgen, das verschiebe nicht auf morgen.*
25. *Wer nicht hören will, muss fühlen.*
26. *Ein blindes Huhn findet auch einmal ein Korn.*
27. *Hunde, die bellen, beißen nicht.*
28. *Irren ist menschlich.*
29. *Kleider machen Leute.*
30. *Der Klügere gibt nach.*
31. *Viele Köche verderben den Brei.*
32. *In der Kürze liegt die Würze.*
33. *Ein Küsschen in Ehren kann niemand verwehren.*
34. *Wer zuletzt lacht, lacht am besten.*
35. *Andere Länder, andere Sitten.*
36. *Den Letzten beißen die Hunde.*
37. *Was sich liebt, das neckt sich.*
38. *Lügen haben kurze Beine.*
39. *Es ist noch kein Meister vom Himmel gefallen.*
40. *Morgenstunde hat Gold im Munde.*
41. *Von nichts kommt nichts.*
42. *Wer den Pfennig nicht ehrt, ist den Taler nicht wert.*
43. *Probieren geht über Studieren.*
44. *Wer rastet, der rostet.*
45. *Reden ist Silber, Schweigen ist Gold.*
46. *Scherben bringen Glück.*
47. *Selbsterkenntnis ist der erste Schritt zur Besserung.*
48. *Wenn zwei sich streiten, freut sich der Dritte.*
49. *Man soll den Tag nicht vor dem Abend loben.*
50. *Übung macht den Meister.*
51. *Ein Unglück kommt selten allein.*
52. *Unkraut vergeht nicht.*
53. *Wer wagt, gewinnt.*
54. *Wie man in den Wald hineinruft, so schallt es wieder heraus.*
55. *Wo ein Wille ist, da ist auch ein Weg.*
56. *Die Zeit heilt alle Wunden.*
57. *Kommt Zeit, kommt Rat*

Porównując przysłowia, które znalazłam w podręcznikach i przysłowia z listy Baura, Chlosta i Grzybka ustaliłam, że tylko 16 przysłów z podręczników dostąpiło zaszczytu znalezienia się na liście najpopularniejszych przysłów niemieckich opracowanych przez wyżej wymienionych autorów.

1. *Aller Anfang ist schwer.*
2. *Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm.*
3. *Erst die Arbeit, dann das Vergnügen.*
4. *Wie du mir, so ich dir.*
5. *Man muss die Feste feiern, wie sie fallen.*
6. *Geld allein macht nicht glücklich.*
7. *Ein blindes Huhn findet auch (einmal) ein Korn.*
8. *Viele Köche verderben den Brei.*
9. *Andere Länder, andere Sitten.*

10. *Den Letzten beißen die Hunde.*
11. *Was sich liebt, (das) neckt sich.*
12. *Es ist noch kein Meister vom Himmel gefallen.*
13. *Wer den Pfennig nicht ehrt, ist des Talers nicht wert.*
14. *Probieren geht über Studieren.*
15. *Man soll den Tag nicht vor dem Aben loben.*
16. *Unglück kommt selten allein.*

Zadziwiająco jest, że przysłowia: „*Hunger ist der beste Koch*” (znalezione w 4 różnych podręcznikach); „*Norden, Süden, Osten, Westen – zu Hause ist’s am besten*” i „*Es ist nicht alle Tage Sonntag*” (znalezione w 3 różnych podręcznikach) wcale nie występują na liście Baura, Chlosta i Grzybka. Natomiast tylko jedno przysłowie: „*Man muss die Feste feiern, wie sie fallen*” znalezione w 3 różnych podręcznikach występuje na tej liście. Powyższe wyniki wskazywałyby, że jest to najpopularniejsze przysłowia niemieckie.

4. Forma przekazywania przysłów.

Na pewno nie trzeba nikogo przekonywać, że forma przekazywania jakiegś informacji odgrywa dużą rolę. Od formy uzależniona jest skuteczność w osiągnięciu celu. Najlepiej wiedzą o tym politycy, sprzedawcy, ludzie piszący teksty reklamowe i inni fachowcy. Forma wywiera duży wpływ na adresatów. Dlatego też nie tylko treść ale i forma jest ważna.

Ta zasada odnosi się również do podręczników, duże znaczenie odgrywa zarówno wybór materiału jak i forma jego opracowania. To dotyczy oczywiście również przysłów.

W wyniku analizy przysłów przez pryzmat formy wprowadzania przysłów ustaliłam:

- a) przysłowia umożliwiają ćwiczenie fonetyki,
- b) przysłowie może być tematem jakiegoś rozdziału,
- c) przysłowie może być interesującym tytułem tekstu lub ćwiczenia,
- D) przysłowie może być dodatkowym elementem, i nie ma bezpośrednio do czynienia z tematem rozdziału; przysłowie wówczas służy głównie poszerzeniu słownictwa,
- e) przysłowie może być bezpośrednio wbudowane w tekst lub dialog,
- f) przysłowie może stanowić tytuł zabawnego rysunku, w tym przypadku przysłowie rozśmiesza adresata, aby go zrelaksować, a przez wywołane pozytywne emocje lepiej utrwalić słownictwo,
- g) przysłowia mogą być przewidziane jako materiał na pojedynczą lekcję.

Reasumując: 4 podręczniki „*Mit uns leben*”, „*Fremde Sprach Deutsch*”, „*Sprachbrücke*” i „*Ping pong*” przewidują, że jednemu lub większej ilości

przysłów można poświęcić całą jednostkę lekcyjną. Inni traktują przysłowie jako element dodatkowy, który jest raz mniej raz więcej związany z tematem lekcji.

Jedną z ciekawszych propozycji pracy z przysłowiami na lekcji daje podręcznik „*Mit uns leben*” Teil 2 – ćwiczenie pochodzi z rozdziału „*Rund ums Geld*”.

I. Versuchen Sie, die Sprichwörter mit eigenen Worten zu erklären:

- a) Geld wie Heu haben.
- b) Geld macht nicht glücklich, aber es beruhigt.
- c) Erst kommt das Fressen, dann kommt die Moral.
- d) Geld regiert die Welt.
- e) Wer den Pfennig nicht ehrt, ist des Talers nicht wert.
- f) Ein goldener Schlüssel öffnet alle Türen.
- g) Geld stinkt nicht.
- h) Spare in der Zeit, dann hast du in der Not.
- i) Geld verdirbt den Charakter.

2. Diskutieren Sie: Welche Rolle spielt Geld im Leben?

Sehen Sie Unterschiede in dieser Hinsicht zwischen Ihrem Herkunftsland und der Bundesrepublik?

3. Welche Sprichwörter zum Thema „Geld“ gibt es in Ihrer eigenen Sprache? Versuchen Sie sie Ihrem Lehrer auf deutsch zu erklären.

Ergänzen Sie die Sprichwörterliste.

4. "Geld oder Leben"

Welche der folgenden Sprichwörter werden in dem Lied zitiert? Kreuzen Sie bitte an!

- a) Geld macht nicht glücklich, aber es beruhigt.
- b) Erst kommt das Fressen, dann kommt die Moral.
- c) Geld regiert die Welt.
- d) Wer den Pfennig nicht ehrt, ist des Talers nicht wert.
- e) Ein goldener Schlüssel öffnet alle Türen.
- f) Geld stinkt nicht.
- g) Spare in der Zeit, dann hast du in der Not.
- h) Schaffe, schaffe, Häusle bauen.
- i) Geld verdirbt den Charakter.

Geld oder Leben

Es beherrscht der Obulus,
Seit jeher unseren Globulus;
mit anderen Worten: Der Planet
sich primär um das eine dreht:
Möpfe, Mäuse!
Darum: Schaffe, schaffe, Häusler baue,
Butterbrot statt Schnitzel kaue!
Denn wer nicht den Pfennig ehrt,
der wird nie ein Dagoberg!
Geld. Geld oder Leben...."

5. Problematyka przysłów, które znalazłam w podręcznikach.

Analizując 90 różnych przysłów, które znalazłam w podręcznikach (ogólnie znalazłam w 100 podręcznikach 110 przysłów, lecz kilka się powtarzało) mogę stwierdzić, że ponad połowa z nich dotyczy życia prostego człowieka i prawdopodobnie wpływa na ich popularność. Problematyka przysłów dotyczy przede wszystkim takich tematów jak: jedzenie, picie, praca, pieniądze, zdrowie i stosunki międzyludzkie. Z dokładniejszej analizy wynika, że:

a) 14% przysłów dotyczy tematu: jedzenie i picie

1. *Hunger ist der beste Koch.*
2. *Viele Köche verderben den Brei.*
3. *Essen und Trinken hält Leib und Seele zusammen.*
4. *Der Appetit kommt beim Essen.*
5. *Der Mensch ist, was er isst.*
6. *Ein voller Bauch studiert nicht gern.*
7. *Der Wein erfreut des Menschen Herz.*
8. *Im Wein liegt Wahrheit.*
9. *Viel Trinken löscht den Durst nicht.*
10. *Rasche Trinken vertragen nicht viel.*
11. *Bier nährt, Wein zehrt.*
12. *Ein Gläschen in Ehren muss niemand verwehren.*
13. *Erst kommt das Fressen, dann kommt die Moral.*

b) 15% przysłów dotyczy tematu: praca

1. *Arbeit schändet nicht.*
2. *Morgen, morgen nur nicht heute sagen alle faulen Leute.*
3. *Es ist nicht alle Tage Sonntag.*
4. *Viele Hände machen der Arbeit schnell ein Ende.*
5. *Von nichts kommt nichts.*
6. *Es ist noch kein Meister vom Himmel gefallen.*
7. *Die Absicht ist die Seele der Tat.*
8. *Der Ton macht die Musik.*
9. *Fleiß bringt Brot, Faulheit Not.*
10. *Arbeit macht das Leben süß.*
11. *Wer nicht arbeitet, soll auch nicht essen.*
12. *Erst die Arbeit, dann das Vergnügen.*

c) 9% przysłów dotyczy tematu: pieniądze i bogactwo

1. *Geld stinkt nicht.*
2. *Wer den Pfennig nicht ehrt, ist des Talers nicht wert.*
3. *Geld wie Heu haben.*
4. *Geld macht nicht glücklich.*
5. *Geld regiert die Welt.*
6. *Geld verdirbt den Charakter.*
7. *Spare in der Zeit, dann hast du in der Not.*
8. *Zeit ist Geld.*

d) 9% przysłów dotyczy tematu: stosunki międzyludzkie

1. *Durch Worte allein kommt es nicht zur Freundschaft.*
2. *Wie du mir, so ich dir.*

3. *Was sich liebt, neckt sich.*
4. *Böse Menschen haben keine Lieder.*
5. *Jedermanns Freund ist niemand's Freund.*
6. *Liebe macht blind..*
7. *Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm.*
8. *Wenn die Katze das Haus verlässt, tanzen die Mäuse.*

e) 8% przysłów dotyczy tematu: zdrowie

1. *Gesundheit ist das höchste Gut.*
2. *Die Stirne kühl, die Füße warm, das macht den reichsten Doktor arm.*
3. *In einem gesunden Leib, wohnt ein gesunder Geist.*
4. *Besser vorbeugen als heilen.*
5. *Gute Ärzte sind oft schlechte Patienten.*
6. *Kühl ist der Kopf, der Fuß ist warm, das macht den reichsten Doktor arm.*
7. *Lieber krank feiern, als gesund arbeiten.*

f) reszta, 37 przysłów zawierają mądrości życiowe, które nie pozwalają się zebrać w większą grupę.

6. Moment wprowadzenia przysłów na lekcjach.

Autorzy podręczników i nauczyciele, którzy są świadomi dużego znaczenia jakie odgrywają przysłowia w języku niemieckim, zadają sobie często pytanie, kiedy należy wprowadzić przysłowia. Czy powinno się je wprowadzać na lekcjach z uczniami początkującymi, już w pierwszym roku nauki, czy też należy poczekać aż uczący się lepiej pozna gramatykę?

Oczywiście uważam, że opłaca się wprowadzać przysłowia już w pierwszym roku nauki, ponieważ przy pomocy przysłów uczeń może poznać melodię zdania i nowe słownictwo. Rozumienie struktur gramatycznych nie jest mu na tym poziomie potrzebne. Przysłowia bowiem są gotowymi już zdaniami, które się nie tworzy, lecz cytuje, ale możliwe jest, właśnie na podstawie przysłów, tłumaczenie nowych struktur gramatycznych.

Kiedy należy wprowadzać przysłowia według autorów wymienionych podręczników? Oto wyniki badań:

1. Autorzy niżej wymienionych 5 podręczników wprowadzają przysłowia już w pierwszym roku nauki,
 - a) *"Anfang und Fortschritt"* – 6 przysłów,
 - b) *"Deutsch mal anders 3"* - 4 przysłów,
 - c) *"Lernt mit uns"* - 2 przysłów,
 - d) *"Fremde Sprache Deutsch"* - 4 przysłów,
 - e) *"Themen neu"* - 3 przysłów.
2. 17 podręczników, z którymi można pracować z początkującymi grupami nie zawiera żadnego przysłowia,

- a) *"Deutsch für Kinder"*,
- b) *"der, die, das"* Lehr- und Arbeitsbuch für die 5. Klasse,
- c) *„Schritt für Schritt"* Teil 1,
- d) *"Sag mal"* Band 1,
- e) *"Klik klack"* Teil 1,
- f) *"Deutsch unsere Sprache. Der Kompaktkurs 1 "*,
- g) *"Blick"* Band 1,
- h) *"Das Deutschbuch"* Band 1,
- i) *"Deutsch für junge Leute"* Band 1,
- j) *"Deutsch aktiv Neu"* Lehrbuch 1A,
- k) *"Deutsch mit Peter und Paul"*,
- l) *"Hallo Peter - wir lernen Deutsch"* Lehr- und Arbeitsbuch 1,
- m) *"Deutschmobil"* Lehr- und Arbeitsbuch 1,
- n) *"Wer? Wie? Was?"* Schülerbuch und Arbeitsheft 1,
- o) *"sowieso"* Kurs- und Arbeitsbuch 1,
- p) *"Deutsch konkret"* Lehr- und Arbeitsbuch 1,
- q) *"Pingpong"* Lehr- und Arbeitsbuch 1.

3. Przeanalizowałam treść 22 podręczników dla początkujących i tylko w 5 znalazłam minimum jedno przysłowie, to daje 22%. W 17 podręcznikach nie ma żadnego przysłowia – co stanowi 75%.
4. Zaskakujące jest to, że dwie z pięciu książek, mianowicie *„Anfang und Fortschritt"* i *„Lernt mit uns"*, które zawierają przysłowia nie są dalej wydawane i od paru lat już się z nimi nie pracuje.

Odpowiedź na pytanie, w jakim momencie należy wprowadzić przysłowia do procesu nauczania, zależy od wieku uczących się. Wszyscy autorzy dla dzieci i młodzieży rezygnują z przysłów. Wyjątek stanowi wymieniona już wcześniej książka *„Anfang und Fortschritt"* autorstwa J.Honszy.

Można polemizować z poglądami, czy maturzysta powinien znać bezwzględnie kilka przysłów czy też nie? O ile mi wiadomo nie przeprowadzono dotychczas żadnych badań w przedmiocie celowości czy konieczności znajomości przysłów przez uczniów opuszczających mury szkoły podstawowej lub średniej. Autorzy podręczników i nauczyciele muszą sami o tym zdecydować. Chciałabym jednak zachęcić do zapoznawania uczniów z niektórymi przysłowiami w języku niemieckim, gdyż są one popularne w języku niemieckim. Przysłowia z uwagi na egzystencjonalną problematyką łatwo dają się wykorzystać w życiu, a uczniom przede wszystkim w wypracowaniach lub wypowiedzi ustnej, w dodatku łatwiej niż cytaty wpadają w ucho ucznia i nic dziwnego, bo cechuje je przecież rym, rytm, melodyjność i krótka forma. Drogie koleżanki i koledzy, gdy zdecydujecie się wprowadzić przysłowie na lekcji w szkole zachęcam Was do wcześniejszego skonfrontowania tego przysłowia z

wymienioną przeze mnie listą najpopularniejszych 57 przysłów, utworzoną przez Baura, Chlostę i Grzybka. Moim zdaniem uczniowie także mają prawo wybierać jakie przysłowia chcą znać w mowie biernej i czynnej, a więc uczyć się tych, które przypadły im szczególnie do gustu. Nauczyciel powinien nieustannie zachęcać uczniów do poszerzania wiedzy, w tym i w zakresie przysłów, a gdy uczniowie tylko wyrażą chęć do nauki, mocno ich wspierać i chwalić. Moje poglądy w tym względzie są zgodne z założeniami amerykańskiej oświaty: „jeżeli uczeń będzie lubił się uczyć, to będzie bardziej twórczo sam poszukiwał wiedzy, będzie uczył się z wewnętrznej potrzeby, a to jest najskuteczniejszy motyw uczenia się” (Obuchowska 2000:128).

Bibliografia

- Aufderstraße, Hartmut; Bock, Heiko; Gerdes, Mechthild; Müller, Jutta; Müller, Helmut (1992): Themen neu. Kursbuch 1. Lehrwerk für Deutsch als Fremdsprache, Ismaning: Max Hueber Verlag
- Aufderstraße, Hartmut; Bock, Heiko; Müller, Jutta; Müller, Helmut (1994): Themen neu. Kursbuch 2. Lehrwerk für Deutsch als Fremdsprache, Ismaning: Max Hueber Verlag
- Aufderstraße, Hartmut; Bock, Heiko; Müller, Jutta; Müller, Helmut (1993): Themen neu. Arbeitsbuch 2. Lehrwerk für Deutsch als Fremdsprache, Ismaning: Max Hueber Verlag
- Aufderstraße, Hartmut; Bönzli, Werner; Lohfert, Walter (1994): Themen neu. Kursbuch 3. Lehrwerk für Deutsch als Fremdsprache, Ismaning: Max Hueber Verlag
- Baur, Rupprecht; Chlostę, Christoph (1996): Welche Übung macht den Meister?, in: Fremdsprache Deutsch 2 Heft 15: 17-24
- Bock, Heiko; Einfeld, Karl-Heinz; Holthaus, Hanni; Schütze-Nöhmkę, Uthild; (1993): Themen neu. Arbeitsbuch 1. Lehrwerk für Deutsch als Fremdsprache, Ismaning: Max Hueber Verlag (2. Aufl.)
- Bock, Heiko; Müller, Jutta (1995): Themen neu. Arbeitsbuch 3. Lehrwerk für Deutsch als Fremdsprache, Ismaning: Max Hueber Verlag
- Borgers, Christ; Desmarets, Peter; Eunen, Kees van; Funk, Hermann; Koenig, Michael; Leitzbach, Volker; Lettink, Henk; Neuner, Gerd; Scherling, Theo; Stabel, Henk (1985): Deutsch konkret. Arbeitsbuch 2. Ein Lehrwerk für Jugendliche, Berlin: Langenscheidt
- Buchholz, Christian; Bovermann, Monika; Gekeler, Elvira; Kaiser, Ilona; Kempf, Agate (1990): Mit uns leben. Teil 2. Ein Kursbuch für Aussiedler, München: Klett Edition Deutsch
- Czerwinska, Małgorzata; Halej, Lucyna; Kozubska, Marta; Krawczyk, Ewa (1995): der, die, das. Podręcznik do języka niemieckiego dla klasy 5,

- Warszawa: PWN
- Czerwinska, Małgorzata; Halej, Lucyna; Kozubska, Marta; Krawczyk, Ewa (1995): der, die, das. Podręcznik do języka niemieckiego dla klasy 6, Warszawa: PWN
- Czerwinska, Małgorzata; Halej, Lucyna; Kozubska, Marta; Krawczyk, Ewa (1995): der, die, das. Zeszyt ćwiczeń dla klasy 5, Warszawa: PWN
- Czerwinska, Małgorzata; Halej, Lucyna; Kozubska, Marta; Krawczyk, Ewa (1995): der, die, das. Zeszyt ćwiczeń dla klasy 6, Warszawa: PWN
- Douvitsas-Gamst, Jutta; Xanthos, Eleftherios; Xanthos-Kretzschmer, Sigrid (1990): Das Deutschmobil. Deutsch als Fremdsprache für Kinder. Arbeitsbuch 1, München: Klett Edition
- Douvitsas-Gamst, Jutta; Xanthos, Eleftherios; Xanthos-Kretzschmer, Sigrid (1991): Das Deutschmobil. Deutsch als Fremdsprache für Kinder. Arbeitsbuch 2, München: Klett Edition
- Douvitsas-Gamst, Jutta; Xanthos, Eleftherios; Xanthos-Kretzschmer, Sigrid (1992): Das Deutschmobil. Deutsch als Fremdsprache für Kinder. Arbeitsbuch 3, München: Klett Edition
- Douvitsas-Gamst, Jutta; Xanthos, Eleftherios; Xanthos-Kretzschmer, Sigrid (1989): Das Deutschmobil. Deutsch als Fremdsprache für Kinder. Lehrbuch 1, München: Klett Edition
- Douvitsas-Gamst, Jutta; Xanthos, Eleftherios; Xanthos-Kretzschmer, Sigrid (1991): Das Deutschmobil. Deutsch als Fremdsprache für Kinder. Lehrbuch 2, München: Klett Edition
- Douvitsas-Gamst, Jutta; Xanthos, Eleftherios; Xanthos-Kretzschmer, Sigrid (1992): Das Deutschmobil. Deutsch als Fremdsprache für Kinder. Lehrbuch 3, München: Klett Edition
- Douvitsas, Jutta; Xanthos, Sigrid (1989): Mina und Otto. Ein Lese- und Schreiblehrgang in Deutsch als Fremdsprache. Deutsch als Zweitsprache für Kinder. Schülerbuch, München: Klett Edition
- Eunen, Kees van; Gerighausen, Josef; Neuer, Gerd; Scherling, Theo; Schmidt, Reiner; Wilms, Heinz (1990): Deutsch aktiv Neu. Arbeitsbuch 1C, Berlin: Langenscheidt
- Eunen, Kees van; Gerighausen, Josef; Neuer, Gerd; Scherling, Theo; Schmidt, Reiner; Wilms, Heinz (1989): Deutsch aktiv Neu. Lehrbuch 1C, Berlin: Langenscheidt
- Fischer-Mitzivis, Anni; Janke-Papanikolaou, Sylvia (1996): Blick. Band 1. Arbeitsbuch. Mittelstufe Deutsch für Jugendliche und junge Erwachsene, Ismaning: Max Hueber Verlag
- Fischer-Mitzivis, Anni; Janke-Papanikolaou, Sylvia (1996): Blick. Band 1. Lehrbuch. Mittelstufe Deutsch für Jugendliche und junge Erwachsene, Ismaning: Max Hueber Verlag
- Fischer, Liselotte; Huber, Gerhard; Neumann, Gertrud (1996): Sag mal. Band 1. Deutsch als Zweitsprache für Kinder und Jugendliche, Frankfurt am Main:

Verlag Moritz Diesterweg

Fischer, Liselotte; Huber, Gerhard; Neumann, Gertrud (1996): Sag mal. Band 2.

Deutsch als Zwetsprache für Kinder und Jugendliche, Frankfurt am Main:

Verlag Moritz Diesterweg

Funk, Hermann; Koenig, Michael; Neuner, Gerd; Scherling, Theo (1994):

sowieso. Arbeitsbuch 1, Berlin: Langenscheidt

Funk, Hermann; Koenig, Michael; Neuner, Gerd; Scherling, Theo (1995):

sowieso. Arbeitsbuch 2, Berlin: Langenscheidt

Funk, Hermann; Koenig, Michael; Neuner, Gerd; Scherling, Theo (1994):

sowieso. Lehrbuch 1, Berlin: Langenscheidt

Funk, Hermann; Koenig, Michael; Neuner, Gerd; Scherling, Theo (1995):

sowieso. Lehrbuch 1, Berlin: Langenscheidt

Giusti, Gisela; Mreci, Fabiana Zanata (1991): Deutsch mit Peter und Paul. Ein

Arbeitsbuch für die Grundschule. Band 1, München: Verlag für Deutsch

Giusti, Gisela; Mreci, Fabiana Zanata (1991): Deutsch mit Peter und Paul. Ein

Arbeitsbuch für die Grundschule. Band 2, München: Verlag für Deutsch

Giusti, Gisela; Mreci, Fabiana Zanata (1991): Deutsch mit Peter und Paul. Ein

Arbeitsbuch für die Grundschule. Band 3, München: Verlag für Deutsch

Giusti, Gisela; Mreci, Fabiana Zanata (1991): Deutsch mit Peter und Paul. Ein

Lesebuch für die Grundschule. Band 1, München: Verlag für Deutsch

Giusti, Gisela; Mreci, Fabiana Zanata (1991): Deutsch mit Peter und Paul. Ein

Lesebuch für die Grundschule. Band 2, München: Verlag für Deutsch

Giusti, Gisela; Mreci, Fabiana Zanata (1991): Deutsch mit Peter und Paul. Ein

Lesebuch für die Grundschule. Band 3, München: Verlag für Deutsch

Halej, Lucyna; Kozubska, Marta; Krawczyk, Ewa (1996): der, die, das.

Podręcznik do języka niemieckiego dla klasy 7, Warszawa: PWN

Halej, Lucyna; Kozubska, Marta; Krawczyk, Ewa (1996): der, die, das.

Podręcznik do języka niemieckiego dla klasy 8, Warszawa: PWN

Halej, Lucyna; Kozubska, Marta; Krawczyk, Ewa (1996): der, die, das. Zeszyt
ćwiczeń dla klasy 7, Warszawa: PWN

Halej, Lucyna; Kozubska, Marta; Krawczyk, Ewa (1997): der, die, das. Zeszyt
ćwiczeń dla klasy 8, Warszawa: PWN

Hieber, Wolfgang (1983): Lernziel Deutsch. Deutsch als Fremdsprache.
Grundstufe 1, München: Max Hueber Verlag

Hieber, Wolfgang (1983): Lernziel Deutsch. Deutsch als Fremdsprache.
Grundstufe 2, München: Max Hueber Verlag

Hölscher, Petra; Rabitsch, Erich (1989): Deutsch unsere Sprache Neu. Der
Kompaktkurs 1 für Jugendliche und Erwachsene, Frankfurt am Main: Cornelsen
Verlag Scriptor

Hölscher, Petra; Rabitsch, Erich (1990): Deutsch unsere Sprache Neu. Der
Kompaktkurs 2 für Jugendliche und Erwachsene, Frankfurt am Main: Cornelsen
Verlag Scriptor

Honsza, Joanna; Koziłek, Maria (1974): Lernt mit uns. Podręcznik języka niemieckiego dla klasy 1 liceum ogólnokształcącego i ekonomicznego, Warszawa: WSiP

Honsza, Joanna; Honsza, Norbert (1976): Lernt mit uns. Podręcznik języka niemieckiego dla klasy 2 liceum ogólnokształcącego i ekonomicznego, Warszawa: WSiP

Honsza, Joanna; Honsza, Norbert (1977): Lernt mit uns. Podręcznik języka niemieckiego dla klasy 3 liceum ogólnokształcącego i ekonomicznego, Warszawa: WSiP

Honsza, Joanna; Honsza, Norbert (1979): Lernt mit uns. Podręcznik języka niemieckiego dla klasy 4 liceum ogólnokształcącego i ekonomicznego, Warszawa: WSiP

Honsza, Joanna; Honsza, Norbert; Koczy, Karol (1985): Anfang und Fortschritt 1. Podręcznik dla szkół podstawowych, Warszawa: WSiP

Honsza, Joanna; Honsza, Norbert; Koczy, Karol (1984): Anfang und Fortschritt 2. Podręcznik dla szkół podstawowych, Warszawa: WSiP

Kopp, Gabriele von; Fröhlich, Konstanze (1993): Pingpong 1. Arbeitsbuch, Ismaning: Max Hueber Verlag

Kopp, Gabriele von; Fröhlich, Konstanze (1993): Pingpong 2. Arbeitsbuch, Ismaning: Max Hueber Verlag

Kopp, Gabriele von; Fröhlich, Konstanze (1994): Pingpong 3. Arbeitsbuch, Ismaning: Max Hueber Verlag

Kopp, Gabriele von; Fröhlich, Konstanze (1993): Pingpong 1. Dein Deutschbuch, Ismaning: Max Hueber Verlag

Kopp, Gabriele von; Fröhlich, Konstanze (1993): Pingpong 2. Dein Deutschbuch, Ismaning: Max Hueber Verlag

Kopp, Gabriele von; Fröhlich, Konstanze (1994): Pingpong 3. Dein Deutschbuch, Ismaning: Max Hueber Verlag

Mebus, Gudula; Pauldrach, Andreas; Rall, Marlene; Rösler, Dietmar (1987): Sprachbrücke. Arbeitsbuch 1. Deutsch als Fremdsprache, München: Klett Edition Deutsch

Mebus, Gudula; Pauldrach, Andreas; Rall, Marlene; Rösler, Dietmar (1989): Sprachbrücke. Arbeitsbuch 2. Deutsch als Fremdsprache, München: Klett Edition Deutsch

Mebus, Gudula; Pauldrach, Andreas; Rall, Marlene; Rösler, Dietmar (1987): Sprachbrücke. Handbuch 1. Deutsch als Fremdsprache, München: Klett Edition Deutsch

Mebus, Gudula; Pauldrach, Andreas; Rall, Marlene; Rösler, Dietmar (1989): Sprachbrücke. Handbuch 2. Deutsch als Fremdsprache, München: Klett Edition Deutsch

Müller-Holve, Dagmar von; Wachter, Ulrike; Hesse-Kauter, Rosemarie; Hölscher, Petra (1992): Schritt für Schritt. Teil 1. Selbständig Deutsch lernen, Hannover: Schroedel Schulbuch Verlag

Müller-Holve, Dagmar von; Wachter, Ulrike; Hesse-Kauter, Rosemarie; Hölscher, Petra (1992): Schritt für Schritt. Teil 2. Selbständig Deutsch lernen, Hannover: Schroedel Schulbuch Verlag

Müller-Holve, Dagmar von; Wachter, Ulrike; Hesse-Kauter, Rosemarie; Hölscher, Petra (1992): Schritt für Schritt. Teil 3. Selbständig Deutsch lernen, Hannover: Schroedel Schulbuch Verlag

Nebe-Rikabi, Ursula (Hrsg.)(1995): Fremde Sprache Deutsch. Grundkurs für Deutsch als Fremdsprache. Arbeitsbuch Teil 1, Leipzig: Verlag Harald Schubert

Nebe-Rikabi, Ursula (Hrsg.)(1996): Fremde Sprache Deutsch. Grundkurs für Deutsch als Fremdsprache. Arbeitsbuch Teil 2, Leipzig: Verlag Harald Schubert

Nebe-Rikabi, Ursula (Hrsg.)(1996): Fremde Sprache Deutsch. Grundkurs für Deutsch als Fremdsprache. Arbeitsbuch Teil 3, Leipzig: Verlag Harald Schubert

Nebe-Rikabi, Ursula (Hrsg.)(1995): Fremde Sprache Deutsch. Grundkurs für Deutsch als Fremdsprache. Kursbuch Teil 1, Leipzig: Verlag Harald Schubert

Nebe-Rikabi, Ursula (Hrsg.)(1996): Fremde Sprache Deutsch. Grundkurs für Deutsch als Fremdsprache. Kursbuch Teil 2, Leipzig: Verlag Harald Schubert

Nebe-Rikabi, Ursula (Hrsg.)(1996): Fremde Sprache Deutsch. Grundkurs für Deutsch als Fremdsprache. Kursbuch Teil 3, Leipzig: Verlag Harald Schubert

Neuner, Gerd; Desmarests, Peter; Funk, Hermann; Koenig, Michael; Scherling, Theo (1983): Deutsch konkret. Arbeitsbuch 1. Ein Lehrwerk für Jugendliche, Berlin: Langenscheidt

Neuner, Gerd; Desmarests, Peter; Funk, Hermann; Koenig, Michael; Scherling, Theo (1985): Deutsch konkret. Arbeitsbuch 3. Ein Lehrwerk für Jugendliche, Berlin: Langenscheidt

Neuner, Gerd; Desmarests, Peter; Funk, Hermann; Koenig, Michael; Scherling, Theo (1983): Deutsch konkret. Lehrbuch 1. Ein Lehrwerk für Jugendliche, Berlin: Langenscheidt

Neuner, Gerd; Desmarests, Peter; Funk, Hermann; Koenig, Michael; Scherling, Theo (1984): Deutsch konkret. Lehrbuch 2. Ein Lehrwerk für Jugendliche, Berlin: Langenscheidt

Neuner, Gerd; Desmarests, Peter; Funk, Hermann; Koenig, Michael; Scherling, Theo (1985): Deutsch konkret. Lehrbuch 3. Ein Lehrwerk für Jugendliche, Berlin: Langenscheidt

Neuner, Gerd; Scherling, Theo; Schmidt, Reiner; Wilms, Heinz (1987): Deutsch aktiv Neu. Arbeitsbuch 1A. Ein Lehrwerk für Erwachsene, Berlin: Langenscheidt

Neuner, Gerd; Scherling, Theo; Schmidt, Reiner; Wilms, Heinz (1988): Deutsch aktiv Neu. Arbeitsbuch 1B. Ein Lehrwerk für Erwachsene, Berlin: Langenscheidt

Neuner, Gerd; Scherling, Theo; Schmidt, Reiner; Wilms, Heinz (1987): Deutsch aktiv Neu. Lehrbuch 1A. Lehrwerk für Erwachsene, Berlin: Langenscheidt

Neuner, Gerd; Scherling, Theo; Schmidt, Reiner; Wilms, Heinz (1987): Deutsch aktiv Neu. Lehrbuch 1B. Ein Lehrwerk für Erwachsene, Berlin: Langenscheidt

Obuchowska, Irena (2000): Kochać i rozumieć ciąg dalszy, Poznań: Media Rodzina

Pfeiffer, Waldemar; Drażyńska-Deja, Maria; Karolak, Czesław (1986): Deutsch mal anders 3. Podręcznik dla klasy 1 liceum ogólnokształcącego. Trzeci rok nauki, Warszawa: WSiP

Pfeiffer, Waldemar; Drażyńska-Deja, Maria; Karolak, Czesław (1987): Deutsch mal anders 4. Podręcznik dla klasy 2 liceum ogólnokształcącego. Czwarty rok nauki, Warszawa: WSiP

Pfeiffer, Waldemar; Drażyńska-Deja, Maria; Karolak, Czesław (1989): Deutsch mal anders 5. Podręcznik dla klasy 3 liceum ogólnokształcącego. Piąty rok nauki, Warszawa: WSiP

Pfeiffer, Waldemar; Drażyńska-Deja, Maria; Karolak, Czesław (1986): Deutsch mal anders 6. Podręcznik dla klasy 4 liceum ogólnokształcącego. Szósty rok nauki, Warszawa: WSiP

Puente, Juan Manuel; Sargut, Sener; Spohner, Marianne (1980): Das Deutschbuch. Band 1. Ein Sprachprogramm für Ausländer, Niedernhausen: Falken Verlag

Puente, Juan Manuel; Sargut, Sener; Spohner, Marianne (1981): Das Deutschbuch. Band 2. Ein Sprachprogramm für Ausländer, Niedernhausen: Falken Verlag

Rabitsch, Erich; Wich-Fähndrich, Helmut (1993): Klick klack 1. Deutsch für Kinder und Jugendliche, Ismaning: Max Hueber Verlag

Rabitsch, Erich; Wich-Fähndrich, Helmut (1995): Klick klack 2. Deutsch für Kinder und Jugendliche, Ismaning: Max Hueber Verlag

Schäpers, Roland (1982): Deutsch für junge Leute. Band 1, München: Verlag für Deutsch

Schäpers, Roland (1982): Deutsch für junge Leute. Band 2, München: Verlag für Deutsch

Schäpers, Roland (1982): Deutsch für junge Leute. Band 3, München: Verlag für Deutsch

Schäpers, Roland; Lutscher, Renate; Glück, Manfred (1980): Grundkurs Deutsch, München: Verlag für Deutsch

Seeger, Harald (1985): Wer? Wie? Was? Schülerarbeitsheft 1, Bonn: Gilde-Buchhandlung Carl Kayser

Seeger, Harald (1985): Wer? Wie? Was? Schülerbuch 1, Bonn: Gilde-Buchhandlung Carl Kayser

Talik, Waldemar (1993): Deutsch für Kinder. Podręcznik języka niemieckiego dla dzieci, Warszawa: WSiP

Vieth, Thomas (1991): Wer? Wie? Was? Schülerarbeitsheft 2, Bonn: Gilde-Buchhandlung Carl Kayser

Vieth, Thomas (1991): Wer? Wie? Was? Schülerarbeitsheft 3, Bonn: Gilde-Buchhandlung Carl Kayser

Vieth, Thomas (1991): Wer? Wie? Was? Schülerbuch 2, Bonn: Gilde-Buchhandlung Carl Kayser

Vieth, Thomas (1991): Wer? Wie? Was? Schülerbuch 3, Bonn: Gilde-Buchhandlung Carl Kayser

Weisgeber, Bernhard; Merten, Staphan; Urbanek, Rüdiger (1991-92): Hallo Peter – Wir lernen Deutsch. Ein Sprachkurs für Kinder. Arbeitsheft 1, Rheinbreitbach: Verlag Dürr & Kessler

Weisgeber, Bernhard; Merten, Staphan; Urbanek, Rüdiger (1991-92): Hallo Peter – Wir lernen Deutsch. Ein Sprachkurs für Kinder. Arbeitsheft 2, Rheinbreitbach: Verlag Dürr & Kessler

Weisgeber, Bernhard; Merten, Staphan; Urbanek, Rüdiger (1991-92): Hallo Peter – Wir lernen Deutsch. Ein Sprachkurs für Kinder. Lehrbuch 1, Rheinbreitbach: Verlag Dürr & Kessler

Weisgeber, Bernhard; Merten, Staphan; Urbanek, Rüdiger (1991-92): Hallo Peter – Wir lernen Deutsch. Ein Sprachkurs für Kinder. Lehrbuch 2, Rheinbreitbach: Verlag Dürr & Kessler